

MACIEJ BŁOTNICKI

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

PRZESŁANKI WYDANIA I TREŚĆ DECYZJI O PRZEDSTAWIENIU ZARZUTÓW

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Przedstawienie zarzutów pełni istotną funkcję w procesie karnym. Kończy fazę postępowania przygotowawczego w sprawie (*in rem*) i rozpoczyna fazę postępowania prowadzonego przeciwko określonej osobie (*in personam*). Jest to ten etap, w którym przechodzi się od stopnia domniemywania lub podejrzenia, że sprawcą czynu jest określona osoba, do stopnia dostatecznego podejrzenia, a nawet przekonania o tym, iż konkretna osoba jest potencjalnym sprawcą czynu zabronionego¹. Powyższe znajduje wyraz w decyzji o przedstawieniu zarzutów². Postawienie w stan podejrzenia rodzi swoiste następstwa prawne. Przede wszystkim powoduje, że dotychczas występująca osoba podejrzana staje się podejrzanym, a więc uzyskuje pełną podmiotowość w prowadzonym śledztwie. Umożliwia jej to podjęcie aktywnego udziału w przebiegu

¹ D. KACZORKIEWICZ, *Forma postępowania przygotowawczego w świetle zmian Kodeksu postępowania karnego z 2013 r.*, [w:] *Reforma prawa karnego*, red. I. SEPIŃSKO-JANKOWSKA, Warszawa 2014, s. 451.

² W. GRZESZCZYK, *Postępowanie przygotowawcze w kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 2012, s. 13.

postępowania przez realizację uprawnień procesowych³. Z punktu widzenia zakresu tematycznego opracowania dalsze rozważania poświęcone zostaną sytuacjom procesowym, w których następuje sporządzenie wspomnianej decyzji.

2. PODMIOTY UPRAWNIONE DO POSTAWIENIA W STAN PODEJRZENIA

Nowelizacja kodeksu postępowania karnego dokonana ustawą z 27 września 2013 r.⁴ (uchylona następnie ustawą z 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw)⁵ wprowadziła istotną zmianę w kontekście instytucji przedstawienia zarzutów. Dotyczy to katalogu podmiotów uprawnionych do wydania wspomnianej decyzji procesowej, którego zakres będzie odmienny, uwzględniając okres przed, jak i po wejściu w życie obu noweli. Z tego powodu na powyższe zagadnienie należy spojrzeć z dwóch perspektyw.

Artykuł 311 k.p.k. w brzmieniu przed wejściem w życie nowelizacji z 2013 r., jak i jego aktualna treść rozstrzygają o podmiotach uprawnionych do prowadzenia postępowania przygotowawczego w formie śledztwa. Paragraf 3 tegoż artykułu reguluje zakres powierzenia Policji bądź innym organom dochodzeniowo-śledczym śledztwa przez prokuratora⁶. W myśl art. 311 § 3 k.p.k. powierzenie nie może obejmować czynności związanych z przedstawieniem, zmianą lub uzupełnieniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów oraz zamknięciem śledztwa. Co prawda organy te mogą postawić zarzut podejrzanemu, lecz

³ I. BARANOWSKI, L. NIEWIŃSKI, *Postępowanie przygotowawcze w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, «WPP» 3/2003, s. 61.

⁴ Dz. U. poz. 1247.

⁵ Dz. U. poz. 437.

⁶ Uprawnienia prokuratora w tym zakresie przysługują odpowiednio w trybie art. 173 § 1 i 2 u.p.p. asesorowi prokuratorskiemu (z pewnymi ograniczeniami wskazanymi w ustawie Prawo o prokuraturze) a także, w myśl art. 45 § 2 k.p.k., innym uprawnionym organom.

wyłącznie w razie spełnienia przesłanek określonych w art. 308 § 2 k.p.k. W toku klasycznego śledztwa wspomniane czynności stanowią prokuratorskie prerogatywy, a zatem nie jest konieczne wydanie osobnego zarządzenia, którym zastrzeżono by je do osobistego wykonania.

Nowelizacją z 2013 r. przemodelowano zarówno zakres uprawnień określonych w art. 311 k.p.k., jak i katalog podmiotów z art. 312 k.p.k. Ustawodawca odstąpił wówczas od zastrzeżeń wskazanych w art. 311 § 3 k.p.k. Oznacza to, że w razie powierzenia organom dochodzeniowo-śledczym postępowania do prowadzenia mogły one wydać postanowienie o przedstawieniu zarzutów oraz postanowienia modyfikujące⁷. Stanowiło to znaczne rozszerzenie kompetencji nieprokuratorskich organów ścigania, które nie kolidowało z uprawnieniem prokuratora do zastrzeżenia czynności do jej osobistego wykonania. W tym zakresie należy zwrócić uwagę na swoistą niekonsekwencję legislacyjną ustawodawcy, pomijaną dotychczas w rozważaniach doktrynalnych. W art. 151b § 2 k.k.s. utrzymano omnipotencję prokuratora w zakresie przedstawienia zarzutów, ich modyfikacji oraz zamknięcia śledztwa. Dotyczyło to jednak wyłącznie śledztw o specyficznym charakterze, wskazanych w art. 151a § 2 pkt 2 i 3 k.k.s. Tym samym niedopuszczalne było powierzenie wykonania wspomnianych czynności organom prowadzącym postępowanie karnoskarbowe⁸. Brak racjonalnych przesłanek uzasadniających takie odstępstwo. Trudno wskazać rzeczowo na motywy przemawiające wówczas za ograniczeniem kompetencji karnoskarbowych organów ścigania. Specyficzny zakres podmiotowy śledztw opisanych we wspomnianych przepisach nie mógł stanowić decydującego argumentu za omawianą niekonsekwencją. Analizowany wyłom kompetencyjny stał się jaskrawy, gdy dostrzegło się, że karnoskarbowe organy ścigania

⁷ K. DĄBKIEWICZ, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015, s. 333.

⁸ M. ŚWIETLIKA, *Metodyka pracy prokuratora w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe*, Kraków 2014, s. 46 i n.; T. RAZOWSKI, [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. P. KARDAS, G. ŁABUDA, T. RAZOWSKI, Warszawa 2017, s. 1311-1314; J. ZAGRODNIK, [w:] *Kodeks karny skarbowy*, red. L. WILK, J. ZAGRODNIK, Warszawa 2014, s. 898 i n.

uprawnione były⁹ do samodzielnego wydania decyzji procesowych, które na gruncie powszechnego procesu karnego zastrzeżone są do wyłącznej gestii prokuratora. Znamienne w tym kontekście jest zestawienie treści art. 151b § 1 k.k.s. oraz art. 305 § 3 k.p.k. Tym samym w sprawach prowadzonych na podstawie kodeksu postępowania karnego dopuszczalne było powierzenie każdej czynności procesowej, natomiast w ramach postępowania karnoskarbowego istotnie ograniczono taką możliwość¹⁰.

Na skutek nowelizacji kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie 15 kwietnia 2016 r.¹¹, zmieniono treść art. 311 § 3 i § 5 k.p.k., które odpowiadają art. 311 § 3 i 5 k.p.k. w brzmieniu przed 1 lipca 2015 r. Oznacza to, że przywrócenie wyłączności uprawnień prokuratora do przedstawienia zarzutów w śledztwie i ich modyfikacji wyeliminowało niespójność systemową oraz pozbawiło Policję i organy określone w art. 312 k.p.k. analizowanych uprawnień.

3. PRZESŁANKI SPORZĄDZENIA POSTANOWIENIA O PRZEDSTAWIENIU ZARZUTÓW

Czynność przedstawienia zarzutów warunkowana jest zaistnieniem przesłanki dopuszczającej jej przeprowadzenie. Artykuł 313 § 1 k.p.k. stanowi, że jeżeli dane istniejące w chwili wszczęcia śledztwa lub zebrane w jego toku uzasadniają dostatecznie podejrzenie, że czyn popełniła określona osoba, sporządza się postanowienie o przedstawieniu zarzutów. Przepis ten zawiera przesłankę przedstawienia zarzutów bez jej bliższej konkretyzacji, pozostawiając to zadanie doktrynie i orzecznictwu¹².

⁹ Dla porządku nadmienię, że również w aktualnym brzmieniu art. 151b § 1 k.k.s. finansowe organy postępowania przygotowawczego uprawnione są do wydania określonych decyzji, które na gruncie kodeksu postępowania karnego zastrzeżono do prerogatyw prokuratora, m.in. postanowienie o wszczęciu śledztwa.

¹⁰ M. KUROWSKI, *Zagadnienia ogólne i postępowanie przygotowawcze*, Kraków 2015, s. 60.

¹¹ Dz. U. poz. 437.

¹² S. STACHOWIAK, *Przedstawienie zarzutów w kodeksie postępowania karnego*, «Prokuratura i Prawo» 2/1999, s. 28.

Podstawę wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów stanowią dane, które uzasadniają dostatecznie podejrzenie, że czyn popełniła określona osoba. Problematiczne jest określenie zakresu desygnatów tego wyrażenia¹³. Wskazówkę interpretacyjną stanowić może wykładnia przesłanek warunkujących wszczęcie śledztwa oraz zastosowanie środków zapobiegawczych¹⁴. Ich zestawienie pozwala wysnuć wnioski, że musi to być wyższy stopień podejrzenia co do faktu przestępstwa i równie wysoki co do osoby sprawcy, niż to miało miejsce w czasie wszczęcia postępowania¹⁵. Ta „stopniowalność” przesłanek ma zakorzenienie w gwarancjach procesowych przysługujących podejrzanemu. Nie ulega wątpliwości, że przechodzenie do dalszych etapów postępowania przygotowawczego wymusza na organach ścigania koncentrację materiału dowodowego i stawia wyższe rygory niż na jego początkowym etapie¹⁶. Nie chodzi jednak o ustalenie, że określona osoba popełniła przestępstwo, lecz że zebrane dowody wskazują na prawdopodobieństwo, iż dopuściła się czynu zabronionego¹⁷. Podstawa faktyczna przedstawienia zarzutów nie ma na celu przesądzać o zarzucalności. Wskazywać musi na fakt, że zebrany materiał uzasadnia podejrzenie popełnienia takiego czynu¹⁸. W związku z tym samo stwierdzenie przedmiotowej realizacji znamion czynu zabronionego umożliwia przedstawienie podejrzanemu zarzutu nawet przy braku pozytywnie zweryfikowanej przesłanki negatywnej szczególnej procesu w postaci przykładowo okoliczności wyłączającej winę. Przystąpienie do przedstawienia zarzutów zakłada

¹³ F. PRUSAK, *Podstawa faktyczna przedstawienia zarzutów*, «Palestra» 16.6/1971, s. 47.

¹⁴ Z. BRODZISZ, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. SKORUPKA, Warszawa 2018, s. 744-745.

¹⁵ Postanowienie SN z 2 lipca 2003 r., II KK 268/02, «OSNwSK» 1/2003, poz. 1443.

¹⁶ J. IZYDORCZYK, „Prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa” oraz jego stopnie w polskim procesie karnym na podstawie k.p.k. z 1997 r., [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana*, red. T. GRZEGORCZYK, Warszawa 2011, s. 176.

¹⁷ R.A. STEFAŃSKI, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, II, red. J. BRATOSZEWSKI, Warszawa 2004, s. 377; A. KIEŁTYKA, [w:] *Zbiór orzeczeń z zakresu prawa karnego procesowego wraz z komentarzami*, red. K. KLUBIEWICZ, Warszawa 2012, s. 76.

¹⁸ F. PRUSAK, *Podstawa...*, s. 50.

co do zasady wzbogacenie materiału dowodowego i w konsekwencji podniesienie progu niezbędnego do wszczęcia postępowania karnego¹⁹. Ponadto nie jest wymagane ustalenie faktów, lecz uzyskanie wysokiego prawdopodobieństwa o ich wystąpieniu, które nie jest równoznaczne z pełnym przekonaniem²⁰.

Rację ma Romuald Kmiecik, który wskazuje, że podejrzenie uzasadnione to takie: „[...] które nie ogranicza się do domysłu lub przypuszczenia, iż przestępstwo mogło być popełnione, ale które opiera się na informacjach możliwych do zweryfikowania w drodze procesowej. Informacje te powinny przynajmniej umożliwić ustalenie okoliczności odpowiadających znamionom przedmiotowej strony czynu przestępnego”²¹. Analiza art. 313 k.p.k. nie daje odpowiedzi, jakie dane stanowić mają podstawę uzasadnionej w sposób dostateczny podejrzania co do sprawstwa określonej osoby. W doktrynie dominuje stanowisko, że stanowią ją środki, źródła oraz fakty dowodowe²². Wyklucza się z kolei materiały zgromadzone w drodze czynności pozaprocesowych oraz oparcie się na doświadczeniu i rutynie prowadzącego postępowanie²³. Niezbędne jest posługiwanie się przez organy ścigania środkami dowodowymi, które dopuszcza obowiązujące prawo²⁴.

¹⁹ F. PRUSAK, *Pociągnięcie do odpowiedzialności karnej w procesie karnym*, Warszawa 1973, s. 64; R.A. STEFAŃSKI, *Czynności przedstawienia zarzutów*, «Prokuratura i Prawo» 7-8/2013, s. 22.

²⁰ D. TARNOWSKA, *Instytucja przedstawienia zarzutów w polskim procesie karnym*, Szczecin 2013, s. 41.

²¹ R. KMIECIK, *Prawnodowodowe aspekty ochrony programów komputerowych w postępowaniu karnym (problematyka wszczęcia postępowania)*, «Prokuratura i Prawo» 6/1997, s. 15.

²² P. HOFMAŃSKI, E. SADZIK, K. ZGRYZEK, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*⁴, II, Warszawa 2011, s. 127; T. GRZEGORCZYK, *Kodeks postępowania karnego*, t 1, Warszawa 2014, s. 1072.; J. GRAJEWSKI [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. L.K. PAPRZYCKI, J. GRAJEWSKI, S. STEINBORN, Warszawa 2013, s. 931-934; F. PRUSAK, *Podstawa...*, s. 51; IDEM, *Pociągnięcie...*, s. 65.

²³ D. TARNOWSKA, *Instytucja...*, s. 43.

²⁴ Warto w tym miejscu zaznaczyć, że materiału dowodowego zgromadzonego wbrew przepisom postępowania lub w wyniku czynu zabronionego nie można tylko z tego powodu uznać za niedopuszczalny. Uwzględniając wyjątki ujęte *in fine* w treści art. 168a k.p.k., również takie dowody mogą stanowić podstawę dostatecznie uzasadnionej

Postanowienie o przedstawieniu zarzutów można wydać, gdy uzasadniają to dane istniejące w chwili wszczęcia śledztwa albo zebrane w jego toku. Pierwsza sytuacja wystąpi, gdy treść zawiadomienia lub inne źródła pozwalają przyjąć zarówno uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, jak i to, że czyn popełniła określona osoba²⁵. Powyższe może wystąpić w przypadku *delicta propria*, a także ujęcia sprawcy na gorącym uczynku²⁶. W takich sytuacjach prowadzenie postępowania w fazie *in rem* nie ma większego sensu, a postanowienia o wszczęciu śledztwa i o przedstawieniu zarzutów wydawać winno się jednocześnie²⁷. Druga sytuacja ma miejsce, gdy uzasadnione dostatecznie podejrzenie co do sprawstwa kształtuje się w toku postępowania w sprawie, aż do momentu, gdy zgromadzone dowody pozwolą pociągnąć potencjalnego sprawcę do odpowiedzialności karnej.

Przystępując do sporządzenia postanowienia o przedstawieniu zarzutów, śledczy winien dokonać wnikliwej analizy materiału dowodowego, z uwzględnieniem tego, czy uzasadnia on dostatecznie podejrzenie, że czyn popełniła określona osoba. Dostateczność danych to taki stan, który pozwala na zasadne sformułowanie zarzutu popełnienia czynu zabronionego²⁸. Prawdopodobieństwo musi być na tyle duże, aby wyłączało w takim samym stopniu podejrzenie sprawstwa w stosunku do innych podmiotów²⁹. Ponadto materiał ocenić należy z uwzględnieniem dowodów obciążających, jak i odciążających. Dopiero tak wszechstronne stanowisko umożliwi postawienie w stan podejrzenia.

Przedstawienie zarzutów jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy organ prowadzący postępowanie dysponuje takim kwantum materiału

podejrzenia popełnienia czynu zabronionego przez określoną osobę; por. F. PRUSAK, *Podstawa...*, s. 52.

²⁵ K.T. BORATYŃSKA, P. CZARNECKI, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. SAKOWICZ, Warszawa 2018, s. 808.

²⁶ S. STACHOWIAK, *op. cit.*, s. 28.

²⁷ P. HOFMAŃSKI, E. SADZIK, K. ZGRYZEK, *op. cit.*, s. 126.

²⁸ Z. MĘYNARCZYK, *Przedstawienie zarzutów, badanie wniosków dowodowych, niektóre czynności dowodowe oraz zaznajomienie z materiałami postępowania przygotowawczego*, «Prokuratura i Prawo» 7-8/1995, s. 129.

²⁹ M. CIEŚLAK, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, t. I, Warszawa 1955, s. 65-71.

dowodowego, które wskazuje na popełnienie czynu przez określoną osobę. Zasygnalizowano już, że ustawa daje wyraz preferencji sprawstwa co do czynu, a nie sprawstwa przestępstwa. Powyższe zapatrywanie umożliwiła postawić podejrzanemu zarzut popełnienia czynu również przy ujawnieniu wystąpienia okoliczności wyłączającej zawinienie³⁰. Wymaga się zatem stwierdzenia, że jest to czyn zabroniony pod groźbą kary, który można przypisać konkretnej osobie³¹. W piśmiennictwie wskazuje się, że dostateczność podejrzenia to nie tylko subiektywne podejrzenie, lecz także zweryfikowane fakty. Fakty te oceniać należy według kryteriów doświadczenia życiowego, a ich opis odzwierciedlać mają motywy wydanej decyzji³². Warto podkreślić, że częstokroć występuje trudność ze stwierdzeniem zasadności przedstawienia zarzutów, ponieważ ocena ta z pozycji *ex tunc* jest łatwiejsza niż w sytuacji *ex nunc*. Należy stwierdzić, że skierowanie ścigania przeciwko osobie musi wynikać z podstawy dowodowej uzasadniającej dostatecznie podejrzenie, że wskazana w treści decyzji osoba popełniła czyn zabroniony³³.

4. MOMENT WYDANIA DECYZJI O POSTAWIENIU W STAN PODEJRZENIA

Zagadnieniem związanym z wykładnią przesłanki warunkującej pociągnięcie do odpowiedzialności karnej jest ustalenie właściwego momentu do przedstawienia zarzutów. Wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów może mieć miejsce wyłącznie, gdy zaktualizuje się przesłanka je warunkująca. Okoliczności danej sprawy uzasadniają,

³⁰ Wspomniana powyżej optyka jawi się jako cechująca dalej idącym aspektem gwarancyjnym względem podejrzanego. Wskazane jest, aby przy zaistnieniu zbiegu czynników prowadzących do wyłączenia winy sprawcy, jak i tych obliwiających organ procesowy do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej należy w pierwszej kolejności postawić podejrzanemu zarzut, a następnie postępowanie umorzyć w trybie art. 322 § 3 k.p.k.

³¹ W. GRZESZCZYK, *Kodeks...*, s. 266.

³² J. WASZCZYŃSKI, *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie w polskim procesie karnym*, Warszawa 1967, s. 68.

³³ F. PRUSAK, *Pociągnięcie...*, s. 68.

kiedy dowody wskazują na dostateczne podejrzenie realizacji znamion typu. Kwestię tę, mimo jej istotnego znaczenia, pozostawiono do rozstrzygnięcia doktrynie oraz orzecznictwu³⁴.

Wykładnia semantyczna³⁵ prowadzi do wniosku, że *verba legis* dopuszczalne jest przedstawienie zarzutów wraz z wszczęciem postępowania karnego. Lokalizacja instytucji przedstawienia zarzutów przemawia za wnioskiem, że celem ustawodawcy było stosowanie jej na początkowym etapie postępowania przygotowawczego³⁶. Na aprobatę zasługuję pogląd, że zarówno zbyt wczesne, jak i spóźnione pociągnięcie do odpowiedzialności karnej stanowi obrazę art. 313 k.p.k.³⁷ Przedwczesne wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów skutkuje bezzasadnym pociągnięciem do odpowiedzialności karnej i możliwością stosowania środków przymusu. Dopuszczalność ta, mimo że literalnie występuje, jawi się jednak jako pozorna³⁸. Wynikać to może z faktu braku aktualizacji przesłanki dopuszczającej przedstawienie zarzutów, tendencyjnej oceny materiału dowodowego czy jego wadliwej interpretacji. Z kolei spóźnione stawianie zarzutów stanowi rezultat dążenia do zgromadzenia niezbędnych dowodów i ustalenia wszelkich okoliczności w związku z podstawą postępowania. Skutkuje to utrudnieniem, a w skrajnych przypadkach wykluczeniem aktywności procesowej podejrzanego³⁹. Warto podkreślić, że prowadzenie śledztwa *in rem*, mimo że istnieją podstawy, by postawić zarzut, stanowi obejście art. 313 k.p.k. i w istocie wprowadza do procesu karnego „faktycznie podejrzanego”⁴⁰.

³⁴ F. PRUSAK, *Problematyka określenia momentu stosownego do przedstawienia zarzutów*, «Palestra» 17.6/1972, s. 51.

³⁵ L. LESZCZYŃSKI, *Zagadnienia teorii stosowania prawa*, Kraków 2004, s. 124.

³⁶ P. WIATROWSKI, *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*, Warszawa 2013, s. 15.

³⁷ M. CIEŚLAK, *Przesłuchanie osoby podejrzanej o udział w przestępstwie, która nie występuje w charakterze podejrzanego*, «PiP» 19.5-6/1964, s. 864.

³⁸ M. KUROWSKI, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, I, red. D. ŚWIECKI, Warszawa 2018, s. 1179-1182; R.A. STEFAŃSKI, [w:] *Kodeks...*, s. 378.

³⁹ J. TYLMAN, J. WASZCZYŃSKI, *O niektórych wątpliwościach powstałych na tle nowelizacji k.p.k.*, «NP» 10/1958, s. 26.

⁴⁰ S. STEINBORN, *Status osoby podejrzanej w procesie karnym z perspektywy Konstytucji RP (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne*.

W tym kontekście należy mieć także na uwadze standard gwarancyjny wypracowany przez orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁴¹ oraz wynikający z aktów normatywnych uchwalanych przez organy Unii Europejskiej⁴². Aspekt ten jest niezwykle istotny przynajmniej z dwóch względów.

Po pierwsze, na co jedynie szczątkowo zwraca się uwagę w piśmiennictwie, dlatego, że stanowi on o prawidłowej realizacji przez przedstawienie zarzutów zakładanych funkcji. Wskazać należy, że sugerowane spojrzenie na omawiane zagadnienie prowadzi w konsekwencji do współkształtowania przez powyższy standard wielu uprawnień i obowiązków organów procesowych oraz uczestników postępowania. Główne jednak znaczenie przyznać należy tutaj prawu podejrzanego do realnej obrony, zarówno w aspekcie materialnym, jak i formalnym. Fakt ten, wielokrotnie podnoszony w orzecznictwie Trybunału⁴³, wywodzony jest z roli, jaką przypisywać należy konstytucyjnemu prawu do rzetelnego rozpoznania sprawy w ramach procesu karnego⁴⁴.

Po drugie, ponieważ odkodowanie wzorca gwarancyjnego z judykatów Trybunału oraz obowiązujących aktów normatywnych Unii Europejskiej prowadzić musi do swoistej standaryzacji procedur związanych z pociągnięciem do odpowiedzialności karnej. Ponadto rozpowszechni w praktyce stosowania prawa wskazówki interpretacyjne dotyczące

Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, red. P. KARDAS, T. SROKA, W. WRÓBEL, Warszawa 2012, s. 1800; A. MURZYŃSKI, *Faktycznie podejrzany w postępowaniu przygotowawczym*, «Palestra» 16.10/1971, s. 39.

⁴¹ Wyrok ETPC z 27 listopada 2008 r. w sprawie 36391/02 Salduz p. Turcji, «Lex» nr 465242 i późniejsze, na podstawie których powstała tzw. doktryna Salduz.

⁴² Między innymi dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/EU z 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz. Urz. UE L 294 z 6 listopada 2013 r., s. 1).

⁴³ Między innymi wyrok ETPC z 24 maja 1991 r. w sprawie 12744/87, Quaranta p. Szwajcarii, «Lex» nr 81154.

⁴⁴ Wyrok ETPC z 18 grudnia 2001 r. w sprawie 29692/96, R.D. p. Polsce, «Lex» nr 49825.

standardu *fair trial* oraz reguły równości broni⁴⁵, mające charakter ponadnarodowy⁴⁶.

Przedstawienie powyższych założeń pozwala przystąpić do kwestii szczegółowych. Pogłębiona analiza prowadzi do wniosku, że status procesowy podejrzanego przysługuje osobie, wobec której zaktualizuje się zarówno przesłanka materialna – istnienie wystarczającego kwantum materiału dowodowego, który pozwala na podejrzenie popełnienia przez nią czynu, oraz formalna, tj. podjęcie czynności procesowej ukierunkowanej na ściganie określonej osoby. *Prima facie* dostrzegalna jest różnica jakościowa w zabezpieczeniu praw i wolności osoby, przeciwko której toczy się postępowanie karne wedle wzorca strasburskiego i unijnego, niż ma to miejsce na gruncie rodzimego systemu prawa. Zastosowanie powyższej optyki umożliwia skorzystanie przez „faktycznie podejrzanego” z przysługujących mu uprawnień, w szczególności z prawa do obrony, w oderwaniu od rzeczywistego statusu procesowego w toczącym się postępowaniu⁴⁷.

Powyższe zapatrywanie ma fundamentalne znaczenie z punktu widzenia ustalenia momentu, w którym kieruje się przeciwko określonej osobie zarzut popełnienia czynu zabronionego. Warto zaznaczyć, że w licznych orzeczeniach⁴⁸ Trybunał zwykł się posługiwać formułą obrony „rzeczywistej i skutecznej”. Wynika to z faktu, że art. 6 ust. 3 konwencji służy zabezpieczeniu takich praw, którym można przyznać owe przymioty. Nie ulega zaś wątpliwości, że przedwczesne bądź spóźnione wykonanie ciężącego na organach ścigania obowiązku wynikającego z dyspozycji art. 313 § 1 k.p.k. w sposób negatywny rezonuje na

⁴⁵ P. WILIŃSKI, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006, s. 124-131.

⁴⁶ P. HOFMAŃSKI, *Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego*, Białystok 1993, s. 275-286.

⁴⁷ S. STEINBORN, M. WĄSEK-WIADEREK, *Moment uzyskania statusu biernej strony postępowania karnego z perspektywy konstytucyjnej i międzynarodowej*, [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Krużyńskiego*, red. M. ROGACKA-RZEWNICKA, H. GAJEWSKA-KRACZKOWSKA, B.T. BIEŃKOWSKA, Warszawa 2015, s. 436-444.

⁴⁸ Między innymi wyrok ETPC z 13 maja 1980 r. w sprawie 6694/74, *Arctico* p. Włochom, «Lex» nr 80808.

status biernej strony procesu i jej prawo do rzeczowego odparcia zarzutu, czyniąc je *de facto* iluzorycznym.

Mając powyższe na uwadze, wskazać należy również pogląd Feliksa Prusaka dotyczący wpływu taktyki procesowej na moment zainicjowania fazy *in personam*. Autor zauważa, że w zależności od potrzeb śledztwa wydanie postanowienia o przedstawieniu zarzutów może być przyspieszone bądź opóźnione⁴⁹. Taktyka ma szczególne znaczenie, gdy występuje kilku podejrzanych i zachodzi konieczność podjęcia decyzji, którego z przestępcie współdziałających przesłuchać w pierwszej kolejności jako bardziej wiarygodnego. Praktyka ta jest dyskusyjna w nauce prawa i nieakceptowana w orzecznictwie sądowym. Trafnie Sąd Najwyższy zwraca uwagę, że w razie zaistnienia w toku śledztwa uzasadnionego podejrzenia, iż czyn popełniła określona osoba, prokurator jest zobowiązany do przedstawienia zarzutów, natomiast jeśli powodem zwłoki w wydaniu postanowienia były względy taktyki postępowania przygotowawczego, oznacza to, że organ zbagatelizował obowiązek wynikający z art. 313 § 1 k.p.k.⁵⁰ Tego rodzaju zapatrywanie zdaje się z jednej strony podkreślać gwarancyjny charakter instytucji przedstawienia zarzutów, która z założenia winna umożliwić podejrzanemu odparcie kierowanych przeciwko niemu zarzutów oraz podjęcie rzeczowej obrony. Z drugiej strony Sąd Najwyższy kładzie nacisk na to, że osobie, przeciwko której w istocie toczy się postępowanie, przysługuje także prawo do rzetelnego procesu⁵¹. Sytuacja, w której organ prowadzący postępowanie celowo zwleka z przedstawieniem podejrzanemu zarzutu, jawi się jako obejście reguł obowiązujących w postępowaniu karnym, kosztem praw i wolności jednej z jego stron.

Podsumowując, należy stwierdzić, że niebagatelne znaczenie dla prawidłowego postawienia w stan podejrzenia i ustanowienia biernej strony procesu ma określenie właściwego momentu dokonania tej czynności. Pomocne w tym kontekście okazują się wnioski płynące z analizy dorobku orzeczniczego Sadu Najwyższego, Europejskiego Trybunału Praw

⁴⁹ F. PRUSAK, *Pociągnięcie...*, s. 74 i n.; IDEM, *Problematyka...*, s. 54 i n.

⁵⁰ Uchwała SN z 26 kwietnia 2007 r., I KZP 4/07, «OSNKW» 6/2007, poz. 45.

⁵¹ P. WILIŃSKI, *op. cit.*, s. 196-201.

Człowieka, a także z ustawodawstwa unijnego. Prowadzi to do konkluzji, że prymat we właściwym określeniu tej chwili muszą mieć względy normatywne, wynikające przykładowo ze swobodnej oceny materiału zgromadzonego w toku postępowania, oraz względy prawnodowodowe. Ponadto, uwzględnienie standardu strasburskiego przy podejmowaniu decyzji procesowej o postawieniu w stan podejrzenia pozwala z jednej strony na korygowanie niespójności i wad polskiego systemu karnoprosesowego, z drugiej wzbogaca go o istotny walor gwarancyjny. Powyższa interpretacja pozwala w należyty sposób zabezpieczyć interes procesowy osoby faktycznie podejrzanej. Z kolei wspomniane już kryteria interesu śledztwa i taktyki procesowej mogą w wyjątkowych, szczególnie uzasadnionych wypadkach pełnić wyłącznie funkcję pomocniczą.

5. POSTANOWIENIE O PRZEDSTAWIENIU ZARZUTÓW

5.1. Treść postanowienia o przedstawieniu zarzutów

Przekonanie organu procesowego, że zgromadzony materiał dowodowy pozwala przedstawić zarzut, stanowi warunek *sine qua non* przystąpienia do sporządzenia stosownej decyzji procesowej. Warto zaznaczyć, że treść postanowienia o przedstawieniu zarzutów, skutkująca postawieniem w stan podejrzenia, wypełnić musi zarówno ogólne rygory określone w art. 94 k.p.k., jak i te szczegółowe przewidziane dla konkretnego pisma.

W pierwszej kolejności wskazać należy podmiot uprawniony do wydania stosownej decyzji. Precyzując w treści postanowienia podmiot, który je wydał, należy wskazać imię, nazwisko oraz stanowisko służbowe wraz z określeniem macierzystej jednostki organizacyjnej. Jako datę postanowienia wskazuje się dzień jego sporządzenia. Warto zaznaczyć, że art. 313 § 3 k.p.k., odnoszący się do uzasadnienia decyzji procesowej, stanowi *lex specialis* względem art. 94 § 1 pkt 5 k.p.k. i przewiduje sporządzenie uzasadnienia wyłącznie na żądanie podejrzanego. Świadczy to o fakultatywności części motywacyjnej postanowienia.

5.2. Wskazanie podmiotu

Postanowienie o przedstawieniu zarzutów sporządza się osobno dla każdego podejrzanego objętego postępowaniem przygotowawczym⁵². Artykuł 313 § 2 k.p.k. stanowi o ujęciu osoby podejrzanego w treści postanowienia. Najczęściej nastąpi to poprzez wymienienie imienia i nazwiska. Jeśli tożsamość podejrzanego budzi wątpliwości lub nie można jej ustalić, należy niezwłocznie podjąć działania zmierzające do wykorzystania zasobów baz danych pozostających do dyspozycji organów ścigania, w myśl ustawy z 13 lipca 2006 r. o dokumentach paszportowych⁵³, ustawy z 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych⁵⁴ i ustawy z 24 września 2010 r. ewidencji ludności⁵⁵. Może jednak wystąpić sytuacja, że do czasu przedstawienia zarzutów nie uda się ustalić tożsamości podejrzanego. Wykładnia art. 313 § 2 k.p.k. pozwala stwierdzić, że nie jest to okoliczność uniemożliwiająca dalsze postępowanie, ponieważ osobę podejrzanego należy jedynie wskazać. *Lege non distinguente* w takim przypadku można podać jego rysopis⁵⁶. Na gruncie obowiązujących regulacji ostatecznością winno być wystąpienie przez prokuratora z wnioskiem w trybie art. 62 ust. 1 w zw. z ust. 3 p.a.s.c.⁵⁷ w przedmiocie ustalenia przez sąd opiekuńczy danych osoby pełnoletniej, której tożsamości nie można stwierdzić. Postanowienie sądu opiekuńczego stanowić będzie podstawę do sporządzenia aktu urodzenia przez właściwego kierownika USC, w którym określone zostaną nowe dane osobowe podejrzanego.

⁵² J. PECZENIUK, *Instytucja przedstawienia zarzutów w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego*, «WPP» 3-4/1994, s. 45.

⁵³ Tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r. poz. 1919 ze zm.

⁵⁴ Tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r. poz. 653 ze zm.

⁵⁵ Tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r. poz. 1397 ze zm.

⁵⁶ T. GRZEGORCZYK, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 670.

⁵⁷ Ustawa z 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2018 r. poz. 2224 ze zm.).

5.3. Dokładne określenie zarzucanego czynu

Wystąpienie czynu, będącego uzewnętrznionym działaniem albo zaniechaniem człowieka, stanowi warunek konieczny każdego postępowania karnego. Ustalenie, a następnie sprecyzowanie zarzucanego czynu ma istotne znaczenie z punktu widzenia prawa podejrzanego do obrony⁵⁸. Należy zwrócić uwagę, że *de facto* mamy do czynienia z opisami typów czynów zabronionych w dwojakim znaczeniu⁵⁹. Po pierwsze, z modelowym opisem typu czynu zabronionego w ujęciu generalno-abstrakcyjnym. Po drugie, z opisem znamion *in concreto* opartym na ujawnionych ustaleniach faktycznych⁶⁰. Z tego punktu widzenia opis czynu zabronionego zdekodowany z jego znamion musi zawierać wszelkie elementy zdarzenia historycznego⁶¹. Warto wspomnieć, że opis ten, zakreślając przedmiotowe ramy postępowania jurysdykcyjnego, spełnia także dodatkowe funkcje. Ma przykładowo wpływ na właściwość rzeczową i miejscową sądu czy tryb, w jakim sprawa zostanie rozpoznana⁶².

Warunkiem określenia czynu jest wykładnia dyspozycji przepisów ustawy karnej i konkretyzacja desygnatów znamion typu czynu zabronionego⁶³. Konkluzja postanowienia o przedstawieniu zarzutów winna precyzować czas i miejsce popełnienia czynu zabronionego, szczególnie właściwości podmiotu (przestępstwo indywidualne), określenie czynności wykonawczej, okoliczności jego popełnienia⁶⁴ oraz wywołane następstwa czynu (typy materialne)⁶⁵. Tak zrekonstruowany opis, znajdujący

⁵⁸ J. PECZENIUK, *op. cit.*, s. 45.

⁵⁹ I. ANDREJEW, *Ustawowe znamiona czynu – typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978, s. 16.

⁶⁰ R. KMIECIK, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2013 r., IV KK 402/12, «OSP» 3/2014*, s. 436-438.

⁶¹ B. SKOWRON, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. DUDKA, Warszawa 2018, s. 677; Z. BRODZISZ, [w:] *Kodeks...*, s. 747.

⁶² Z. MŁYNARCZYK, *op. cit.*, s. 130.

⁶³ R.A. STEFAŃSKI, *Czynności...*, s. 29.

⁶⁴ Wyrok SA w Łodzi z 19 września 2006 r., II AKa 130/06, «Prokuratura i Prawo» 10/2007, „Orzecznictwo”, poz. 21.

⁶⁵ J. PECZENIUK, *op. cit.*, s. 45.

oparcie w zgromadzonych dowodach, winien odpowiadać wzorcowi abstrakcyjnie określone w ustawie⁶⁶.

Znamiona typu stanowią wyłącznie punkt wyjścia, trzon dla budowy prawidłowego opisu. Musi on zostać następnie dopełniony o elementy danego zdarzenia faktycznego. Opisując czyn, należy zastępować określenia ustawowe ustalonymi w sposób procesowy okolicznościami odnoszącymi się bezpośrednio do czynu⁶⁷. W związku z powyższym, w procesie rekonstrukcji następuje stopniowe przechodzenie od abstrakcyjnie określonego typu do określonego konkretnie czynu. Niedopuszczalne jest powielanie w konkluzji decyzji ustawowych znamion, bowiem prawidłową formą jest wskazanie okoliczności faktycznych składających się *in corpore* na istotę inkryminowanego zachowania⁶⁸. Śledczy nie może również zapomnieć, w przypadkach na to wskazujących, o ujęciu w treści postanowienia sformułowań odnoszących się do prawnej jedności czynu czy uwzględniających pomijalny zbieg przestępstw. Aspekty te mają to znaczenie nie tylko z punktu widzenia prawidłowej kwalifikacji, lecz także z perspektywy możliwości odmowy wszczęcia bądź umorzenia postępowania ze względu na wystąpienie negatywnej przesłanki procesowej *ne bis in idem* czy *res iudicata*⁶⁹.

Stwierdzić należy, że zawarty w treści postanowienia o przedstawieniu zarzutów opis czynu zarzucanego, stanowiący odtwarzane zdarzenie historyczne, ma znaczenie dla skutecznego stosowania prawa karnego materialnego i procesowego. Wyklucza to ujęcie czynu w sposób ogólny czy powielanie jego ustawowych znamion, bowiem prowadzi to

⁶⁶ I. ANDREJEW, *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988, s. 249-259; D. MOCARSKA, *Występek o charakterze chuligańskim – propozycje konstrukcji zarzutu przedstawianego podejrzanemu*, [w:] *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, red. Z. CWIĄKALSKI, G. ARTYMIAK, Warszawa 2009, s. 694; wyrok SN z 22 marca 2012 r., IV KK 375/11 «OSNKW» 7/2012, poz. 78; wyrok SA w Krakowie z 12 maja 2009 r., II AKa 66/09, «KZS» 10/2009, poz. 49.

⁶⁷ H. FURMANKIEWICZ, M. MAJSTER, L. PENNER, *Akty oskarżenia i rewizje – zasady sporządzania i przykłady*, Warszawa 1957, s. 9; S. WALTOŚ, *Akt...*, s. 60.

⁶⁸ R.A. STEFAŃSKI, *Czynności...*, s. 30.

⁶⁹ A. ZACHUTA, *op. cit.*, s. 53.

do ograniczenia prawa podejrzanego do obrony⁷⁰. Miało to szczególne znaczenie w kontekście wydłużenia biegu terminu przedawnienia karalności wynikającego z treści art. 102 k.k. w brzmieniu obowiązującym do 2 marca 2016 r.⁷¹ Przed tą datą zakres stawianego podejrzanemu zarzutu, wynikający z opisu zawartego w treści postanowienia, determinował ramy czynu, co do którego ulegał wydłużeniu termin przedawnienia karalności. Stąd też tak istotne było dostrzeżenie przez prowadzącego postępowanie konsekwencji zbyt wąskiego ujęcia opisu czynu zarzucanego podejrzanemu, które mogło prowadzić do wystąpienia ujemnej przesłanki procesowej⁷². Na problematyczność takiego ujęcia regulacji wskazywano już w doktrynie procesu karnego⁷³, postulując zmianę treści

⁷⁰ K. KRASNY, *Prawidłowe formułowanie zarzutów i konkluzji aktów oskarżenia*, «Prokuratura i Prawo» 11-12/1995, s. 127; P. HOFMAŃSKI, E. SADZIK, K. ZGRYZEK, *Kodeks postępowania karnego...*, s. 128.

⁷¹ Dz. U. z 2016 r. Nr 189.

⁷² Wypada zaakcentować, że ewentualna modyfikacja, na skutek ujawnienia przez organ okoliczności świadczących o istotnej zmianie postaci aktualnego zarzutu, nie prowadzi do zastosowania z mocą wsteczną regulacji z art. 102 k.k. Uzasadnione jest to faktem, że modyfikowany zarzut operować musi w granicach ujawnionego zdarzenia historycznego i tożsamości badanego czynu. Zmiana opisu zarzutu ciężącego na podejrzanym, która odbiega od granic *idem*, stanowi w istocie postawienie zarzutu nieobjętego poprzednim postanowieniem i z datą wydania nowego postanowienia wiązać należy skutki ewentualnego wydłużenia terminu przedawnienia karalności; por. M. BŁOTNICKI, *Modyfikacja zarzutów w postępowaniu karnym*, «Annales UMCS, sec. G Ius» 45/2/2018, s. 24-28. Odmienna optyka stanowi nadużycie przesłanek warunkujących dokonanie modyfikacji zarzutu, godząc tym samym w gwarancyjny aspekt prawa i procesu karnego.

⁷³ W tym zakresie na uwagę zasługują wypowiedzi K. Marszała oraz R. Kmiecika, którzy wskazywali, że z jednej strony regulacja z art. 102 k.k. istotnie ogranicza dopuszczalność ścigania sprawcy nieznanego organom postępowania przygotowawczego, z drugiej prowadzi do dopuszczalności przyjęcia odmiennych terminów przedawnienia karalności wobec podmiotów przestępnie współdziałających w realizacji znamiona typu czynu zabronionego; por. K. MARSZAŁ, *Przedawnienie w prawie karnym wymaga zmian*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, II, red. P. KARDAS, T. SROKA, W. WRÓBEL, Warszawa 2012, s. 825; R. KMIECIK, *Z problematyki przedawnienia w warunkach współdziałania przestępnego (w świetle art. 102 k.k.)*, [w:] *Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu w życie kodeksu karnego z 1997 r.*, red. T. BOJARSKI, K. NAZAR, A. NOWOSAD, M. SZWARCZYK, Lublin 2006,

art. 102 k.k., dążąc tym samym do powiązania wydłużenia biegu terminu przedawnienia karalności z faktem wszczęcia postępowania *in rem*.

W tym kontekście podkreślić należy również brak koherencji pomiędzy aktualnymi regulacjami powszechnego i skarbowego prawa karnego, w szczególności treścią art. 102 k.k. i art. 44 § 5 k.k.s. Ma to istotne znaczenie, ponieważ na gruncie prawa karnego skarbowego nie znajdują zastosowania przepisy części ogólnej kodeksu karnego odwołujące się do problematyki przedawnienia karalności. Oznacza to, że na gruncie procesu karnego wszczęcie postępowania w sprawie prowadzi do wydłużenia biegu terminu przedawnienia karalności, natomiast w ramach postępowania karnoskarbowego konieczne jest już zainicjowanie ścigania przeciwko określonej osobie (*in personam*). Trudno uzasadnić wspomnianą niespójność na gruncie kodeksu karnego skarbowego w sytuacji, gdy terminy przedawnienia karalności przestępstw skarbowych są istotnie krótsze, niż ma to miejsce w art. 101 § 1 k.k.

5.4. Kwalifikacja prawna czynu

Kwalifikacja prawna jest przyporządkowaniem czynu określonemu przepisowi ustawy⁷⁴. W orzecznictwie podnoszona jest teza, że kwalifikacja prawna powinna być pełnym i czytelnym odzwierciedleniem zarzucanego czynu⁷⁵. Znaczące jest, czy składać się na nią będzie powołanie wyłącznie jednego przepisu części szczególnej kodeksu karnego albo ustawy pozakodeksowej⁷⁶, czy też przybierze ona postać kumulatywnej kwalifikacji⁷⁷. Służyć ma to oddaniu całej kryminalnej zawartości

s. 377. Rację ma M. Kulik, że sytuacja ta dotyczyć może również sprawców w ramach niewykonawczych odmian przestępnego współdziałania; por. M. KULIK, *Przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary w polskim prawie karnym*, Warszawa 2014, s. 415-418.

⁷⁴ I. ANDREJEW, *Kwalifikacja prawna czynu przestępnego*, Warszawa 1987, s. 11.

⁷⁵ Wyrok SN z 21 stycznia 1982 r., II KR338/81, «OSNKW» 3/1982, poz. 14; wyrok SA w Katowicach z 30 marca 2006 r., I AKa 80/06, «Prokuratura i Prawo» 1/2007 „Orzecznictwo”, poz. 32.

⁷⁶ Z. BRODZISZ, [w:] *Kodeks...*, s. 747.

⁷⁷ H. KEMPISTY, *Metodyka pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 1986, s. 263; E. SAMBORSKI, *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2002, s. 332.

bezprawia. Wymaga się, aby przepisy przytaczane były w sposób ścisły, z powołaniem konkretnej jednostki redakcyjnej tekstu prawnego⁷⁸.

Warto odnieść się do kolejności powoływania przepisów w kwalifikacjach złożonych. Występują dwie metody. Według pierwszej najpierw wskazuje się przepis z części ogólnej kodeksu karnego, a następnie z części szczególnej lub przepis pozakodeksowy. Druga natomiast, w której typ czynu zabronionego wyprzedza przepis zgrupowany w części ogólnej ustawy. Jako prawidłowe jawi się pierwsze podejście. W praktyce stosowania prawa sporna była kwestia ujęcia w kwalifikacji sprawczych form przestępnego współdziałania. Mianowicie, czy prawidłowe jest powoływanie art. 18 § 1 k.k., wskazującego konkretną postać przestępnego współdziałania, obok przepisu typizującego⁷⁹. Rację ma Piotr Kardas, że art. 18 § 1 k.k. uzupełnia znamiona wyrażone w przepisie części szczególnej lub przepisie pozakodeksowym, stanowiąc elementy podlegające dowodzeniu w toku procesu⁸⁰. Prostsze jest rozstrzygnięcie wątpliwości co do niesprawczych typów współdziałania, gdyż w kwalifikacji prawnej należy powołać odpowiednio art. 18 § 2 lub § 3 k.k., odnoszące się do podżegania i pomocnictwa⁸¹. To samo tyczy się form stadialnych przestępstwa.

Konieczne jest również wskazanie w ramach kwalifikacji prawnej przepisów, które odzwierciedlają istotę czynu. Dobrym przykładem będzie zastosowanie art. 64 § 1 lub 2 k.k. czy art. 37 § 1 pkt 4 k.k.s., gdy podejrzany dopuścił się czynu w ramach powrotności do przestępstwa⁸². Należy zwrócić uwagę na istotę powoływania w kwalifikacji prawnej art. 91 § 1 k.k. bądź art. 37 § 1 pkt 3 k.k.s. Pominięcie tych przepisów powoduje z jednej strony zubożenie opisu czynu zarzucanego podejrzanemu oraz obniżenie jego zawartości bezprawia. Z drugiej może to

⁷⁸ R.A. STEFAŃSKI, *Czynności...*, s. 39.

⁷⁹ Wyrok SA w Katowicach z 25 stycznia 2006 r., II AKa 436/05, «Biul. SA w Katowicach» 2/2006, poz. 14.

⁸⁰ P. KARDAS, *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001, s. 506.

⁸¹ P. KARDAS, [w:] *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, I, red. W. WRÓBEL, A. ZOLL, Warszawa 2016, s. 362.

⁸² R.A. STEFAŃSKI, [w:] *Kodeks...*, s. 381.

wpłynąć na zakres prawa do obrony, ponieważ przestępstwo popełnione w ramach ciągu przestępstw uprawnia sąd do zastosowania nadzwyczajnego wymiaru kary.

Podsumowując, stwierdzić należy, że kwalifikacja prawna ma niebagatelne znaczenie, gdyż od niej zależy możliwość zastosowania sankcji prawnej⁸³, a jednocześnie stanowi wyraz poglądu prawnego organu prowadzącego postępowanie odnośnie do poczynionych ustaleń faktycznych⁸⁴.

5.5. Ustne podstawy zarzutów i uzasadnienie

Od przedstawienia zarzutu podejrzany ma interes w znajomości jego treści zawierającego opis i kwalifikację prawną zarzucanego czynu oraz zebrane dowody⁸⁵. W myśl art. 313 § 3 k.p.k., bierna strona procesu, do czasu zaznajomienia o terminie zapoznania z materiałami śledztwa, ma prawo żądać podania ustnie podstaw zarzutów oraz sporządzenia uzasadnienia na piśmie. Żądanie to może również zgłosić ustanowiony w sprawie obrońca⁸⁶. W myśl § 138 ust. 1 reg. prok.⁸⁷ potwierdzenie pouczenia następuje w drodze podpisu podejrzanego w treści postanowienia, które następnie załącza się do akt głównych i podręcznych⁸⁸. Podkreślić należy, że brak pouczenia albo mylne pouczenie nie może wywoływać ujemnych skutków dla strony, która nie wiedząc o uprawnieniu, nie skorzystała z niego⁸⁹. W takiej sytuacji, mimo braku pouczenia, podejrzany może zgłosić przedmiotowe żądanie aż do zamknięcia śledztwa⁹⁰.

⁸³ R.A. STEFAŃSKI, *Czynności...*, s. 35.

⁸⁴ E. SKRĘTOWICZ, *Wyrok sądu karnego pierwszej instancji*, Lublin 1989, s. 71.

⁸⁵ T. GRZEGORCZYK, *Kodeks...*, s. 1076.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 1076.

⁸⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrzny urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokury (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r. poz. 1206 ze zm.).

⁸⁸ W. GRZESZCZYK, *Postępowanie...*, s. 89.

⁸⁹ Z. MŁYNARCZYK, *op. cit.*, s. 130.

⁹⁰ J. KOSOWSKI, *Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art. 16 k.p.k.*, Warszawa 2011, s. 265-274.

Nie można zgodzić się z poglądem, że zgłoszenie żądania podania ustnych podstaw zarzutu wyłącza dopuszczalność otrzymania uzasadnienia na piśmie⁹¹. Za trafne uznać należy stwierdzenie, że doręczenie uzasadnienia zarzutów wyklucza uprawnienie podejrzanego do późniejszego zgłoszenia żądania podania ustnych motywów zarzutów⁹². Wskazuje na to fakt, że pisemne uzasadnienie postawionego zarzutu w sposób bardziej złożony realizuje funkcję informacyjną i kompleksowo zabezpiecza gwarancje procesowe podejrzanego. Co prawda kodeks nie określa terminu, w którym powinno nastąpić uczynienie zadość temu żądaniu, przyjmuje się jednak, że należy dokonać tej czynności niezwłocznie po zgłoszeniu. Wprowadza to założenie o odpowiednim przygotowaniu śledczego i znajomości materiału dowodowego⁹³.

Przechodząc do analizy uzasadnienia zarzutów, należy wstępnie określić ogólne cele, jakie pełnić ma ten składnik postanowienia o pociągnięciu do odpowiedzialności karnej. Po pierwsze, ma poinformować o zebranych materiale dowodowym, który wywołał dostatecznie uzasadnione podejrzenie co do sprawstwa. Po drugie, realizuje funkcję motywacyjną, stanowiącą dla organu nadzorczego i podejrzanego instrument kontroli procesowej. Ustawa zwalnia organ procesowy od sporządzenia uzasadnienia z urzędu⁹⁴. Należy je jednak sporządzić i doręczyć w terminie 14 dni, w razie zgłoszenia żądania przez podejrzanego. Jest to termin wystarczający, który nawet w sprawach o zawilej stronie przedmiotowej stanowi wystarczający zasób czasu do ujawnienia zebranych dowodów. Należy zwrócić uwagę, że uzasadnienie odnosi się do zarzutów stawianych podejrzanemu, a nie *stricte* do decyzji procesowej. Pozwala to wyciągnąć wniosek, że dopuszczalne jest uzyskanie uzasadnienia również w tych przypadkach, w których formalnie nie dochodzi

⁹¹ Taki pogląd głoszą autorzy w: P. HOFMAŃSKI, E. SADZIK, K. ZGRYZEK, *op. cit.*, s. 129.

⁹² R.A. STEFAŃSKI, *Czynności...*, s. 45.

⁹³ J. KARBARZ, W. RADECKI, *Przedstawienie zarzutów i przesłuchanie podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym*, Legionowo 2006, s. 29.

⁹⁴ Z. BRODZISZ, [w:] *Kodeks...*, s. 747.

do sporządzenia postanowienia, a faza *in personam* wszczynana jest przez przesłuchanie podejrzanego⁹⁵.

Artykuł 313 § 4 k.p.k. wskazuje na przykładowe elementy składowe uzasadnienia zarzutów. Wśród nich wymienia się przytoczenie faktów i dowodów, na których oparty jest zarzut. Nie ma potrzeby imiennego wskazywania źródeł dowodowych czy sposobu uzyskania dowodów rzeczowych⁹⁶. Odnotować należy jedynie, że zostały zgromadzone, ponieważ ich ujawnienie niejednokrotnie prowadzić by mogło do zakłóceń w prawidłowym toku postępowania przygotowawczego. Sformułowanie „w szczególności” zawarte w treści przepisu stanowi, że prowadzący śledztwo powinien podać też inne, istotne z punktu widzenia zasadności stawianego zarzutu elementy wynikające ze zgromadzonego materiału⁹⁷.

Należy podzielić pogląd, że uzasadnienie stawianych zarzutów nie może mieć ogólnego charakteru⁹⁸ w postaci powtórzenia danych zawartych w treści decyzji. Konieczne jest bowiem przedstawienie materiału dowodowego uzasadniającego postawienie w stan podejrzenia⁹⁹. Niedochowanie temu wymogowi prowadziłoby do fikcyjnej realizacji obowiązku procesowego w oderwaniu od zapewnienia podejrzanemu prawa do rzetelnej informacji o podstawie ciężącego na nim zarzutu.

6. ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, skonstatować należy, że pociągnięcie do odpowiedzialności karnej stanowi kluczowy punkt przedsądowej fazy procesu. Uzasadnione jest to tym, że z jednej strony ujawniane jest stanowisko organu procesowego, wedle którego brak przeszkód w ściganiu danej

⁹⁵ R.A. STEFAŃSKI, [w:] *Kodeks...*, s. 381.

⁹⁶ J. PECZENIUK, *op. cit.*, s. 47.

⁹⁷ M. GABRIEL-WĘGŁOWSKI, *Regulamin prokuratury. § 121-272 i 329-345*, Warszawa 2013, s. 97-98; T. GRZEGORCZYK, *Kodeks...*, s. 1076.

⁹⁸ R.A. STEFAŃSKI, *Czynności...*, s. 46; J. PECZENIUK, *op. cit.*, s. 47.

⁹⁹ J. BILICKI, *Instytucja pociągnięcia do odpowiedzialności karnej w procesie karnym Polski Ludowej*, «WPP» 3/1973, s. 374; F. PRUSAK, *Uzasadnienie postanowienia o przedstawieniu zarzutów w procesie karnym*, «Prob. Praw.» 4/1970, s. 30.

osoby, z drugiej, że zebrany materiał dowodowy daje uzasadnione w sposób dostateczny podejrzenie sprawstwa określonego podmiotu¹⁰⁰. Ponadto warto zaakcentować, że w opozycji do postępowania przeciwko określonej osobie, w fazie *in rem* nie występują obie strony procesu, a zdarza się, że z uwagi na charakter przestępstwa, brak jest obu stron. Prowadzić to może do szczególnej onnipotencji prowadzącego postępowanie przygotowawcze, który decyduje o przeprowadzeniu każdej czynności śledztwa. Zaś faza *in personam*, zainicjowana przedstawieniem zarzutu, w wyniku którego pojawia się podejrzany, stanowi próbę równoważenia funkcji ścigania przez funkcję obrony.

Nie można tracić z pola uwagi, że przedstawienie zarzutów jest instytucją złożoną. Z jednej strony od jej wystąpienia zależy dokonanie wielu czynności procesowych, których wcześniejsze przeprowadzenie nie było możliwe. Z drugiej, prawidłowe przedstawienie zarzutów realizuje istotne dla podejrzanego funkcje, w tym gwarancyjną, stabilizacyjną i organizacyjną¹⁰¹. To *de facto* od rozpoczęcia fazy przeciwko określonej osobie możliwe jest skorzystanie przez podejrzanego z uprawnień składających się na prawo do obrony w aspekcie materialnym, jak i możliwość korzystania z pomocy obrońcy¹⁰². Postawienie w stan podejrzenia to zatem pierwszy moment, gdy „konfrontują się” dwie funkcje procesu karnego – funkcja oskarżenia i obrony. Fakt ten jest wart podkreślenia, choć pełne odzwierciedlenie wspomnianych funkcji następuje dopiero przed sądem *a quo*.

¹⁰⁰ J. KOSONOGA, *Przedstawienie i modyfikacja zarzutów a rola obrońcy*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. WILIŃSKI, Warszawa 2015, s. 103.

¹⁰¹ P. WILIŃSKI, *op. cit.*, s. 200-201.

¹⁰² W tym kontekście warto zaakcentować trafne uwagi S. Steinborna oraz M. Wąsek-Wiaderek, którzy postulują zmianę treści art. 71 § 1 k.p.k. w kierunku spełnienia przez tę regulację standardu gwarancyjnego, umożliwiającego skorzystanie z prawa do obrony osobie, której nie przysługuje status procesowy podejrzanego, a przeciwko której faktycznie toczy się postępowanie karne; por. S. STEINBORN, M. WĄSEK-WIADEREK, *op. cit.*, s. 444-452.

PRZESŁANKI WYDANIA I TREŚĆ DECYZJI
O PRZEDSTAWIENIU ZARZUTÓW

Streszczenie

Przedstawienie zarzutów pełni ważne funkcje na gruncie procesu karnego. W toku śledztwa przybiera ono co do zasady postać decyzji, którą należy ogłosić osobie, przeciwko której kierowane jest postępowanie. W ten sposób kreuje się bierną stronę procesu. W konsekwencji, stawiając zarzut, nie tylko informuje się podejrzanego o zarzucanym mu czynie, lecz również zapewnia mu wiele gwarancji procesowych, umożliwiających podjęcie rzeczowej obrony. Z powyższych względów łączne rozważenie zarówno przesłanek uzasadniających wszczęcie fazy *in personam*, jak i treści postanowienia jawi się jako niezbędne, aby móc w pełni urzeczywistnić regułę rzetelnego procesu karnego.

CONDITIONS FOR THE ISSUE AND CONTENT OF THE DECISION
OF PRESENTATION OF CHARGES

Summary

Bringing charges plays an important role in criminal proceedings. In principle, the charges made in the course of a criminal investigation are a decision which should be announced to the suspect in the proceedings, thereby creating the passive aspect of the procedure. As a result, when a charge is brought against a suspect, not only is he notified of the criminal offence he has been charged with, but he is also provided with a series of procedural guarantees enabling him to defend himself. This is why it is necessary to consider both the reasons justifying the initiation of the phase of the proceedings in which charges are brought against a specific individual, as well as the content of the charges, in order to fully implement the principle of a fair criminal process.

Słowa kluczowe: zarzuty; opis; kwalifikacja; podejrzany.

Keywords: charges; specification; qualification; suspect.

Literatura

- ANDREJEW I., *Ustawowe znamiona czynu – typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978.
- ANDREJEW I., *Kwalifikacja prawna czynu przestępnego*, Warszawa 1987.
- ANDREJEW I., *Podstawowe pojęcia nauki o przestępstwie*, Warszawa 1988.
- BARANOWSKI I., NIEWIŃSKI L., *Postępowanie przygotowawcze w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego*, «WPP» 3/2003, s. 60-65.
- BILICKI J., *Instytucja pociągnięcia do odpowiedzialności karnej w procesie karnym Polski Ludowej*, «WPP» 3/1973, s. 372-376.
- BŁOTNICKI M., *Modyfikacja zarzutów w postępowaniu karnym*, «Annales UMCS, sec. G Ius» 45/2/2018, s. 19-33.
- BORATYŃSKA K.T., CZARNECKI P., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. SAKOWICZ, Warszawa 2018, s. 795-814.
- BRODZISZ Z., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. SKORUPKA, Warszawa 2018, s. 732-769.
- CIEŚLAK M., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, I, Warszawa 1955.
- CIEŚLAK M., *Przesłuchanie osoby podejrzanej o udział w przestępstwie, która nie występuje w charakterze podejrzanego*, «PiP» 19.5-6/1964, s. 864-873.
- DĄBKIEWICZ K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015.
- FURMANKIEWICZ H., MAJSTER M., PENNER L., *Akty oskarżenia i rewizje – zasady sporządzania i przykłady*, Warszawa 1957.
- GABRIEL-WĘGŁOWSKI M., *Regulamin prokuratury. § 121-272 i 329-345*, Warszawa 2013.
- GRAJEWSKI J., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. L.K. PAPERZYCKI, J. GRAJEWSKI, S. STEINBORN, Warszawa 2013.
- GRZEGORCZYK T., *Kodeks postępowania karnego, Komentarz*, Warszawa 2008.
- GRZEGORCZYK T., *Kodeks postępowania karnego, I*, Warszawa 2014.
- GRZESZCZYK W., *Postępowanie przygotowawcze w kodeksie postępowania karnego*, Warszawa 2012.
- HOFMAŃSKI P., *Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego*, Białystok 1993.
- HOFMAŃSKI P., SADZIK E., ZGRYZEK K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*⁴, II, Warszawa 2011.
- IZYDORCZYK J., *„Prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa” oraz jego stopnie w polskim procesie karnym na podstawie k.p.k. z 1997 r.*, [w:]

- Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tylmana*, red. T. GRZEGORCZYK, Warszawa 2011.
- KACZORKIEWICZ D., *Forma postępowania przygotowawczego w świetle zmian Kodeksu postępowania karnego z 2013 r.*, [w:] *Reforma prawa karnego*, red. I. SEPIŃSKO-JANKOWSKA, Warszawa 2014, s. 449-467.
- KARBARZ J., RADECKI W., *Przedstawienie zarzutów i przesłuchanie podejrzanego w postępowaniu przygotowawczym*, Legionowo 2006.
- KARDAS P., *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001.
- KARDAS P., [w:] *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna, I*, red. W. WRÓBEL, A. ZOLL, Warszawa 2016.
- KEMPISTY H., *Metodyka pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 1986.
- KIEŁTYKA A., [w:] *Zbiór orzeczeń z zakresu prawa karnego procesowego wraz z komentarzami*, red. K. KLUGIEWICZ, Warszawa 2012, s. 72-81.
- KMIECIK R., *Prawnodowodowe aspekty ochrony programów komputerowych w postępowaniu karnym (problematyka wszczęcia postępowania)*, «Prokuratura i Prawo» 6/1997, s. 7-19.
- KMIECIK R., *Z problematyki przedawnienia w warunkach współdziałania przestępnego (w świetle art. 102 k.k.)*, [w:] *Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu w życie kodeksu karnego z 1997 r.*, red. T. BOJARSKI, K. NAZAR, A. NOWOSAD, M. SZWARCZYK, Lublin 2006, s. 373-378.
- KMIECIK R., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 6 czerwca 2013 r.*, IV KK 402/12, «OSP» 3/2014, s. 427-439.
- KOSONOĞA J., *Przedstawienie i modyfikacja zarzutów a rola obrońcy*, [w:] *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, red. P. WILIŃSKI, Warszawa 2015, s. 103-121.
- KOSOWSKI J., *Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art. 16 k.p.k.*, Warszawa 2011.
- KRASNY K., *Przedstawienie zarzutów i konkluzji aktów oskarżenia*, «Prokuratura i Prawo» 11-12/1995, s. 28-40.
- KULIK M., *Przedawnienie karalności i przedawnienie wykonania kary w polskim prawie karnym*, Warszawa 2014.
- KUROWSKI M., *Zagadnienia ogólne i postępowanie przygotowawcze*, Kraków 2015.
- KUROWSKI M., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, I*, red. D. ŚWIECKI, Warszawa 2018, s. 1164-1192.
- LESZCZYŃSKI L., *Zagadnienia teorii stosowania prawa*, Kraków 2004.

- MARSZAŁ K., *Przedawnienie w prawie karnym wymaga zmian*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, II, red. P. KARDAS, T. SROKA, W. WRÓBEL, Warszawa 2012, s. 819-828.
- MEYNARCZYK Z., *Przedstawienie zarzutów, badanie wniosków dowodowych, niektóre czynności dowodowe oraz zaznajomienie z materiałami postępowania przygotowawczego*, «Prokuratura i Prawo» 7-8/1995, s. 129-144.
- MOCARSKA D., *Występki o charakterze chuligańskim – propozycje konstrukcji zarzutu przedstawianego podejrzanemu*, [w:] *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, red. Z. CWIĄKALSKI, G. ARTYMIAK, Warszawa 2009, s. 688-700.
- MURZYNOWSKI A., *Faktycznie podejrzany w postępowaniu przygotowawczym*, «Palestra» 16.10/1971, s. 36-43.
- PECZENIUK J., *Instytucja przedstawienia zarzutów w świetle przepisów kodeksu postępowania karnego*, «WPP» 3-4/1994, s. 42-45.
- PRUSAK F., *Uzasadnienie postanowienia o przedstawieniu zarzutów w procesie karnym*, «Prob. Praw.» 4/1970, s. 27-31.
- PRUSAK F., *Podstawa faktyczna przedstawienia zarzutów*, «Palestra» 16.6/1971, s. 46-56.
- PRUSAK F., *Problematyka określenia momentu stosownego do przedstawienia zarzutów*, «Palestra» 17.6/1972, s. 50-57.
- PRUSAK F., *Pociągnięcie do odpowiedzialności karnej w procesie karnym*, Warszawa 1973.
- RAZOWSKI T., [w:] *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, red. P. KARDAS, G. ŁABUDA, T. RAZOWSKI, Warszawa 2017, s. 1293-1351.
- SAMBORSKI E., *Zarys metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2002.
- SKOWRON B., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. DUDKA, Warszawa 2018.
- SKRĘTOWICZ E., *Wyrok sądu karnego pierwszej instancji*, Lublin 1989.
- STACHOWIAK S., *Przedstawienie zarzutów w kodeksie postępowania karnego*, «Prokuratura i Prawo» 2/1999, s. 28-34.
- STEFAŃSKI R.A., [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, II, red. BRATOSZEWSKI, Warszawa 2004, s. 377-383.
- STEFAŃSKI R.A., *Czynności przedstawienia zarzutów*, «Prokuratura i Prawo» 7-8/2013, s. 20-49.
- STEINBORN S., *Status osoby podejrzanej w procesie karnym z perspektywy Konstytucji RP (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, [w:] *Państwo prawa i prawo*

- karne. *Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, II, red. P. KARDAS, T. SROKA, W. WRÓBEL, Warszawa 2012, s. 1781-1802.
- STEINBORN S., WĄSEK-WIADEREK M., *Moment uzyskania statusu biernej strony postępowania karnego z perspektywy konstytucyjnej i międzynarodowej*, [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. M. ROGACKA-RZEWNICKA, H. GAJEWSKA-KRACZKOWSKA, B.T. BIEŃKOWSKA, Warszawa 2015, s. 429-455.
- ŚWIETLIKA M., *Metodyka pracy prokuratora w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe*, Kraków 2014.
- TARNOWSKA D., *Instytucja przedstawienia zarzutów w polskim procesie karnym*, Szczecin 2013.
- TYLMAN J., WASZCZYŃSKI J., *O niektórych wątpliwościach powstałych na tle nowelizacji k.p.k.*, «NP» 10/1958, s. 21-31.
- WASZCZYŃSKI J., *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie w polskim procesie karnym*, Warszawa 1967.
- WIATROWSKI P., *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*, Warszawa 2013.
- WILIŃSKI P., *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, Kraków 2006.
- ZAGRODNIK J., [w:] *Kodeks karny skarbowy*, red. L. WILK, J. ZAGRODNIK, Warszawa 2014.